

ועשו לי מקדש

[א]

בית המקדש

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם: (שמות פרק כה, ח)

עשיית כלי המקדש

הרמב"ם (מ"ע כ) מנה בנין בית המקדש כמצוה אחת, ומצות עשיית הכלים נכללו במצות בנין ביהמ"ק. וז"ל והמצוה העשרים היא **שצונו לבנות בית עבודה**, בו יהיה ההקדשה והבערת האש תמיד, ואליו יהיה ההליכה והעליה לרגל והקבוץ בכל שנה כמו שיתבאר. והוא אמרו יתעלה ועשו לי מקדש. ולשון הספרי (ראה יב, י - יא), והגמ' (סנהדרין כ, ב), שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ, למנות להם מלך, (מ' קעג) ולבנות להם בית הבחירה, ולהכריע זרעו של עמלק (מ' קפח). הנה התבאר שבנין בית הבחירה מצוה בפני עצמה. וכבר בארנו (ריש שרש יב) שזה הכלל הוא כולל חלקים, ושהמנורה והשלחן והמזבח וזולתם כלם הם מחלקי המקדש, והכל ייקרא מקדש וכבר ייחד הציווי בכל חלק וחלק.

הרמב"ם (השגות מ"ע לג) אע"פ שגם הוא אינו מונה עשיית הכלים כמצוה בפני עצמו, אבל מטעם אחר, משום דכל אחד נכלל במצות עבודה שלו. וז"ל לכן לא נמנה אנחנו עשיית השלחן והמנורה והמזבח מצוה, מפני שנצטוונו לשום לחם לפני ה' תמיד, וצוה אותנו בהכשר העבודה הזאת, שהיא לשום אותו בשלחן מתואר כן ושיסודר עליו בענין כן, וצונו יתברך בהדלקת הנר לפניו וסדר לנו שתהיה ההדלקה הזו במנורת זהב משקלה ועניינה כן וכן, והנה הם תשמישי קדושה. ולא הוכשר בעיני הטעם שכתב בו הרב שאמר (מצוה כ) שהם חלק מחלקי המקדש, לפי שאין הכלים חלק מן הבית, אבל הם שתיים מצות ואינן מעכבות זו את זו, ומקריבין בבית אף על פי שאין בו כלים אלו.

שמעתי פעם מהגר"א וייס שליט"א שרצה לומר שהרמב"ם והרמב"ם הולכים פה לשיטתם, שהרמב"ם הרי הגדיר שיסוד מצות בנין ביהמ"ק הוא **"שצונו לבנות בית עבודה"**, (ועי' בספר החינוך שמאריך מאוד בנקודה זו), א"כ לשיטתו שתכלית המקדש הוא העבודה, מובן למה כלי המקדש שהם נצרכים לעבודה הם בכלל מצות בנין בית המקדש, אבל הרמב"ם (שמות פרק כה, ב) כתב שיסוד המשכן הוא שיהיה מקום להשראת השכינה, וז"ל **וסוד המשכן הוא, שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר**. וכמו שנאמר שם (לעיל כד, טז) וישכן כבוד ה' על הר סיני, וכתוב (דברים ה, כא) הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו, כן כתוב במשכן וכבוד ה' מלא את המשכן (להלן מ, לד). ועי"ש ובהקדמתו לספר שמות שעושה כמה וכמה השוואות בין ההשראת השכינה שהיה בהר סיני, להשראת השכינה שהיה במשכן.

ולשיטתו מובן למה עשיית כלי המקדש לא יכולים להיות כלולים בעשיית המשכן, שהרי אין עיקר תכלית המשכן שיהיה מקום עבודה, אלא מקום השראת השכינה, ואין הכלים מעכבים בהשראת השכינה.

אבל נראה שהרמב"ם חולק על הרמב"ם, אפילו לשיטת הרמב"ם שיסוד המשכן הוא מקום עבודה, שהרי הק' עליו, וז"ל לפי שאין הכלים חלק מן הבית, אבל הם שתיים מצות ואינן מעכבות זו את זו, ומקריבין בבית אף על פי שאין בו כלים אלו. הרי לן שיסוד קושייתו הוא שאפילו מצד עבודה אין הכלים מעכבים, ולכן א"א לומר שנכללים במצות עשיית המשכן, אבל את זה יש ליישב, שאע"פ שאינו מעכב בעשיית העבודה אבל סוף כל סוף הוא צורך העבודה, ולכן ס"ל להרמב"ם שנכלל במצות עשיית המשכן.

עוד יש להעיר על דבריו, דא"כ למה סובר הרמב"ם שעשיית הארון הוא מצוה בפני עצמו, הרי עיקר מקום השראת השכינה הוא הארון, א"כ אם נאמר שמסכים ליסודו של הרמב"ם, שמצוה שהוא בשביל תכלית מסוים נכלל במצוה ההוא, א"כ למה מנה הרמב"ם עשיית הארון כמצוה בפני עצמה, אלא ע"כ שהרמב"ם חולק על עצם יסוד הרמב"ם.

עשיית הארון לדורות

הרמב"ם לא הביא מדות הארון, כמו שהביא מדות שאר הכלים. וכבר העיר עליו המנ"ח (מצוה צה, א) מ"ש ארון משאר כלים. ורצה ליישב דלגבי שאר כלים פשוט אם נאבד כלי היו צריכים לעשות כלי חדש. ובבית שני לא היה מכלים של בית ראשון, ובימי חשמונאים נאבדו הכלים שהיו, כמו שמבואר דעשאו בתחלה מנורה של ברזל העשירו כו', אם כן צריכים לידע הדינים. וגם היום אפשר שאם יתנו המלכיות רשות לבנות בית המקדש, אז יהיה לנו מצוה לבנות, כמבואר במדרש בימי ריב"ח דנתנו רשות והתחילו לבנות. אבל הארון עיקר עשייתו כדי שיהיו הלוחות

מונחים בתוכו כמבואר בפרשת תרומה "ונתת אל הארון כו' את העדות", ובבית ראשון שנגזז ארון עם העדות בימי יאשיה לא עשו עוד ארון, ובבית שני לא היה הארון כי למה צריך הארון כיון שנגזזו הלוחות.

אבל כ' המנ"ח דעדיין צ"ע כי ידוע שתוה"ק לא תסמוך המצות והדינים על ניסים, אם כן ודאי מצוה זו לדורות כמו שחשב הרמב"ם מצוה זו של נשיאת הארון על הכתף, אם כן דיני הארון גם כן היה נוהג בימי בית ראשון, כגון אם נשבר הארון, וגם לעתיד לבא אפשר אם ישבור הארון, ודאי מצוה לעשות ארון בשביל העדות, ובאמת אירע זה בימי עלי שנשבה הארון לשרי פלשתים והיה שם שבעה חדשים. ומבואר באגדה דשאל חטף הלוחות מיד גלית הפלשתי, אם כן ודאי היה צריך אז לעשות ארון לצורך הלוחות, ובימי המלך המשיח מהרה יגלה אפשר להיות איזה קלקול בארון.

אורים ותומים

כתב הרמב"ם (בית הבחירה ד, א) וז"ל אף אורים ותומים שהיו בבית שני לא היו משיבין ברוח הקדש, ולא היו נשאלין בהן שנאמר "עד עמוד כהן לאורים ותומים", ולא היו עושין אותן אלא להשלים שמנה בגדים לכהן גדול כדי שלא יהא מחוסר בגדים. והשיג עליו הראב"ד והלא אורים ותומים ורוח הקדש שני דברים הם מן החמשה שחסרו בבית שני, ולדבריו אינו אלא אחד, וחסור בגדים שאמר אינו כלום שאינו מחשבון הבגדים. מבואר בדברי הראב"ד שאע"פ שלא עשו אורים ותומים, החושן מיהו עשו. וצ"ע מה החילוק בין הארון להחושן.

והנה רש"י (כה, כא) עה"פ "ואל הארון תתן את העדות", כתב לא ידעתי למה נכפל, שהרי כבר נאמר (פסוק טז) ונתת אל הארון את העדות. ותמה עליו הגור אריה שענין גדול יש ללמוד מכפילות הפסוק, דיהיו העדות מעכבים את הארון, שאם לא כתב הוזה אמינא אם אין עדות יהיה הארון, דהא אצל החושן גם כן כתיב (להלן כה, ל) "ונתת אל החושן את האורים ואת התומים", אפ"ה בבית שני אף אם אין אורים (יומא כא, א) היה החושן (רש"י להלן כה, ל), ה"נ שמא אע"ג דאין לוחות יעשה הארון כבוד לשכינה, ועל זה אמר עוד "ונתת אל הארון את העדות", שנה עליו הכתוב לעכב (פסחים סא.), שלא יהיה ארון אם אין עדות. ובבית שני שלא היה העדות לא עשו את הארון. אבל חושן עשו אע"ג שלא היו להם אורים ותומים, ומנא להם זה, אלא גבי ארון כפל "ואל הארון תתן העדות" לעכב, מה שאין כן באורים ותומים.

ויש שחילקו בין הארון להחושן, שהארון כל כולו אינו אלא בשביל הלוחות ולכן אם אין לוחות אין ארון, משא"כ החושן הוא אחד מבגדי הכהונה, אלא שגם שמו בתוכו האורים והתומים, וע"י היה אפשר לשאול באו"ת, א"כ אע"ג שבטל או"ת החושן לא התבטל.

למה הארון לא עיכב בבנין בית שני

הזכרנו דברי המנ"ח שאע"ג שלפי הרמב"ם הארון הוא חלק ממצות בנין בית המקדש, בכל זאת לא עיכב, והביא כמה דוגמאות לדברים שהם חלק מהמצוה ואעפ"כ אינם מעכבים את המצוה. ובשו"ת חת"ס (יו"ד סימן רלו) הקשה למה הארון לא עיכב בבית שני, ותי' שהרי כתיב "ונועדתי לך שמה מעל הכפרת בין ב' הכרובים", לומר טעם הארון והכרובים הוא רק עיקור לצורך מקום מועד לדבר עם מרע"ה מבין ב' הכרובים, וכשאינן נביא כמרע"ה הראוי להוועד עמו מבין שני הכרובים אין הארון מעכב, ואם יש אתו דבר אלקים יודיעני.

אבל יש שכתבו שלפי הרמב"ם הארון אינו נכלל המצות עשיית המקדש, ראייתם שבסו"מ (הנ"ל) כתב וז"ל וכבר בארנו (ריש שרש יב) שזה הכלל הוא כולל חלקים ושהמנורה והשלחן והמזבח וזולתם כלם הם מחלקי המקדש והכל ייקרא מקדש, והשמיט הארון. ויש בזה הגיון, שהרי לפי הרמב"ם עיקר תפקיד בית המקדש הוא לבנות "מקום עבודה" והארון לא השתמש לשום עבודה. אלא דא"כ קשה למה לא נמנית מצות עשיית הארון כמצוה בפני עצמו.

[ב]

בית הכנסת

ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם: (יחזקאל פרק יא, טז) אמר רבי יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל. (מגילה כט, א)

מצות עשיית ביהכ"נ

יש להסתפק אם דיני ביהכ"נ שייכים לדיני ביהמ"ק, ועי' בספר שדי חמד, (ח"א עמ' 126) שמביא שנחלקו האחרונים האם יש חיוב מן התורה לבנות ביהכ"נ. דעת הזכר דבר (אות ב) בשם החקרי לב דאינו אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא

בעלמא. אבל דעת השנות ימין (ט, א) שמצות בנין ביהכ"נ נכלל במצות עשה של "ועשו לי מקדש", והוי מצוה מן התורה.

נדר לביהכ"נ במחשבה

ועי"ש (בשנות ימין) שמוכיח כדבריו מדברי מהרי"ק (שורש קסא) שדן האם הנודר בלבו לביהכ"נ חייב לקיים נדרו, דהנה במסכת שבועות (כו, ב) איתא "מוצא שפתיך תשמור ועשית" אין לי אלא שהוציא בשפתיו, גמר בלבו מנין ת"ל (שמות לה) "כל נדיב לב", ומקשה הגמ' דניגמר מינה, ומשני משום דהוה תרומה וקדשים שני כתובין הבאין כאחד, וכל שני כתובין הבאין כאחד אין מלמדין, ופי' רש"י דתרומה היינו תרומת המשכן דכתיב כל נדיב לב, ואם כן כותב המהרי"ק דראוי לדמות נדבת בית הכנסת לנדבת מלאכת המשכן, **שהרי בכל מקום דמו רבותינו ז"ל בית הכנסת לבית המקדש**. הרי לן להדיא שבנין ביהכ"נ הוי כמו בנין ביהמ"ק, אבל יש להעיר דלכאורה אינו מוכח דהוי מן התורה, די"ל דס"ל למהרי"ק שמשום שחז"ל סמכו עשיית ביהכ"נ על מצות בנין ביהמ"ק, ממילא גם נדבה במחשבה מחייב.

השוואות בין ביהכ"נ לביהמ"ק

המהרי"ק מביא כמה מקורות בחז"ל שדימו את ביהמ"ק לביהכ"נ, (מגליה כט, א) "ואהי להם למקדש מעט", אומר שמואל בר רב יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, ועוד דתנן (מגילה כח, א) עוד אמר רבי יהודה בית הכנסת שחרב אין מספדין בתוכו, ואין מפשילין בתוכו חבלים, ואין פורשין לתוכו מצודות, ואין שוטחין על גג פירות, ואין עושין אותו קפנדריא, שנאמר (ויקרא כ"ו) **והשמותי את מקדשיכם**, קדושתן אף כשהן שוממין, עלו בו עשבים לא יתלוש מפני עגמת נפש. ומתוך זה כתב שם המרדכי דאסור לנתוץ דבר מבית הכנסת, כי היכי דתניא בספרי מנין לנתוץ אבן מן ההיכל וכו' שהוא בלא תעשה.

ותניא בספרי מקדש מקדשיכם לרבות בתי כנסיות, ואמרינן נמי בפ"ק דשבת (יא, א) כל עיר שגגותיה גבוהין מבית הכנסת סופה חריבה, דכתיב לרומם בית אלהינו ולהעמיד חרבותיו, ואע"ג דהוא קרא דלרומם בית אלהינו כתיב בעזרה גבי בנין בית המקדש, **אלא שמע מינה דיש לדמות זה לזה**.

השתמשות בעליית ביהכ"נ

עוד כתב המרדכי (שבת רמז ריח) בשם מהר"ם שאינו יודע איסור גמור להשתמש בעליה שעל גבי ביהכ"נ, דאפילו גגין ועליות דעזרה לא נתקדשו. אבל כתב דיש ליזהר מלהשתמש שם תשמיש של גנאי, כגון לשכב שם, מדאמרינן פרק קמא דשבת כל עיר שגגותיה גבוהין מבית הכנסת סופה ליחרב, ה"מ בבתים אבל בקשקושי ואברורי לית לן בה משום דלא משתמשי על גבן. (היינו שיסוד האיסור שלא יהיו הגגות גבוהות מביהכ"נ, אינו אלא משום שמשמש למעלה מביהכ"נ), אבל מסיק המרדכי וז"ל ושמא דומה לעליות היכל שנתקדשה, כדאמרינן בפ' צולין (דף פו), **דמקדש מעט שלנו יש לנהוג בו מקצת קדושה ומעין קדושת היכל**, הרי שרוצה לומר דאפילו למאן דאמר דעליות עזרה לא נתקדשו, מכל מקום ביהכ"נ שלנו חמורה יותר דיש לדמות לעליות היכל דנתקדשו.

עוד מקור יש לנו בחז"ל שיש דמיון מהותי בין ביהמ"ק לביהכ"נ, והוא בזוהר הקדוש (פרשת נשא דף קכא עמוד א) הובא בשדי חמד (שם), וז"ל כמה חביבין אינן ישראל קמי קודשא בריך הוא, דבכל אתר דאינן שריין קודשא בריך הוא אשתכח בינייהו, בגין דלא אעדי רחימותא דיליה מנהון, מה כתיב (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ועשו לי מקדש סתם, **דכל בי כנישתא דעלמא מקדש אקרי**.

סיפור נורא של הט"ז

לגבי עיקר האיסור להשתמש בעליית ביהכ"נ, עי' בשו"ע (או"ח קנא, יב) דיש ליזהר מלהשתמש בעליה שעל גבי ב"ה תשמיש קבוע של גנאי, כגון לשכב שם. ושאר תשמישים יש להסתפק אם מותר להשתמש שם. הגה, וכל זה דוקא בביהכ"נ קבוע, שנבנה מתחלה לכך, אבל בית שיחדו לאחר שנבנה לביהכ"נ, מותר לשכב עליו (פסקי מהרי"א). וכתב על זה הט"ז (ס"ק ד) נראה דכ"ש אם בשעה שבנה ביהכ"נ בנה בית דירה למעלה ממנה דשרי, דהא לא הוקדש כלל למעלה, אבל תשמיש של בזיון מאוד נראה דבכל גווני אסור, כגון עכו"ם או טינוף, דהא בסי' נ"ה אמרינן דאלו מפסיקין לענין צירוף לענות אמן, אף על גב דאין מחיצה של ברזל מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים, כ"ש כאן דדבר המאוס יפסיק את התפלה של ביה"כ לעלות למעלה לשמים, ע"כ אין לעשות כלל ביהכ"נ אם יש למעלה ממנו דבר מאוס, ומסיים הט"ז וז"ל **אני בילדותי הייתי דר בק"ק קראקא עם בני ביתי בבית מדרשי שהיה למעלה מביהכ"נ, ונענשתי הרבה במיתת בני ותליתי בזה**.

מורא מקדש

יש עוד מקום שרואים דמיון בין ביהמ"ק לביהכ"נ, והוא ביראים (סימן תט ד"י שכד) בנוגע למצות מורא מקדש, שיטת היראים הוא, שמצות מורא מקדש שייך גם בביהכ"נ מן התורה. וז"ל (שם) ויראת מאלהיך צוה בהכנס אדם למקדש או בבית הכנסת או לבית המדרש, שינהג בהם מורא וכיבוד, דכתיב בפרשת בהר סיני את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו, לא ממקדשי אתה ירא אלא ממך שהזהיר על המקדש, פירוש מן הקב"ה, ומצינו בית הכנסת ובית המדרש שנקראו מקדש, דתניא בת"כ והשימותי את מקדשיכם, מקדש מקדשי מקדשיכם, לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות, למדנו כשאמרה תורה את מקדשי תיראו, שבתי כנסיות ובתי מדרשות בכלל, והמורא מה הוא אינו מפורש במקרא ופירשו חכמים כל אחד לפי סברתו לפי חומר קדושתו, עי"ש שמאריך דיני קדושת ביהכ"נ.

ובחיי אדם (כלל יז, ו) אחרי שהביא שיטת היראים כתב, ולכן אסור לדבר בהם דברים בטלים, ואין מחשבין בהם חשבונות אלא של מצוה, כגון קופה של צדקה וכדומה, ומכל שכן שאסור שם בשחוק וקלות ראש, ועליהם נאמר (ישעיה א, יב), "מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי", ומראה בעצמו שאין לו חלק באלקי ישראל. ובוהר מפליג מאד בענשם רח"ל, וזה שאמר בזהר כאילו אין לו אלוה.

דברים בטלים בביהכ"נ

בשו"ת נבחר מכסף (או"ח סימן י) מביא הראשית חכמה בשם הרוקח שהרגיל לדבר דברים של חול בביהכ"נ אפילו שלא בשעת התפילה יתענה ארבעים יום רצופים או מופלגים וילקה בהצנע לכת בכל יום, ומכאן ואילך ישב במורא גדול ויתפלל בכונה ולא ידבר עוד בביהכ"נ כלל. ואמרו בזה"ק מאן דמשתעי בבי כנשתא לית ליה חולקא באלהא דישראל, ועל זה ידו כל הדוים והוא רחום יכפר עון, מלך מוחל וסולח אם זכה להיות מבעלי תשובה ושב ורפה לו.

ועי' בשדי חמד (ח"א עמ' 123) שיש ראשונים שפירשו דברי הרוקח (שלוקה על דברים בטלים שדיבר בביהכ"נ), מטעם האיסור שיש לכהנים ליכנס לביהמ"ק ללא צורך, דהיינו "ביאה ריקנית", ואפילו בביהכ"נ יש איסור דאורייתא, ולכן מי שמדבר שיחת חולין נמצא שמה שנמצא בביהכ"נ הוא ללא שום צורך, ולכן לוקה מטעם ביאה ריקנית. (לולא דבריהם הייתי אומר שזה שלוקה אינו אלא מדרכי התשובה, ולא משום שחייב מלקות). ועוד בפשטות מיירי שגם מתפלל א"כ אין כאן ביאה ריקנית.

ועי"ש (בשו"ת הנ"ל) שכתב עוד שרח"ו העיד על רבו ז"ל שלא היה מדבר כלל בביהכ"נ אפילו אחר זמן התפלה או קודם אפילו בדברי מוסר ויראת שמים, ולא היה משיב תשובה עד שיצא מביהכ"נ כדי שלא ימשך לדברי חול.

מכל הנ"ל מבואר שאפילו בביהכ"נ שייך איסורים הנוהגים בביהמ"ק, ולא עוד שהיו גם איסור דאורייתא. אבל אין זה דעת כל הראשונים כמו שיבואר להלן.

תשמישי מצוה

בפשטות מדברי הרמב"ן (מגילה כה, ב) והר"ן על הרי"ף (ח, א) מבואר שס"ל שקדושת ביהכ"נ אינו אלא מדרבנן. דהנה הרמב"ן דן שם לומר שמזה שלומדים במשנה שביהכ"נ לוקחין בדמיו תיבה, משמע שיש קדושה בביהכ"נ, וכדאמרינן בגמ' (כ, ב) אוגורה ומשכונה אסור, מאי טעמא בקדושתיה קיימי, ואמרינן נמי אמאי תיפקע קדושתה. א"כ הקשה הרמב"ן האין נמכר והלא דבר הראוי לגופו במוקדשין אינו נפדה. עוד הקשה הרמב"ן, כי מכרו שבעה טובי בני העיר במעמד אנשי העיר, היכי שרו דמייהו למשתא בהו שכרא והלא נתפסין בקדושתה. וכן הא דאמרינן במתנה אי לאו דהוה להו הנאה מיניה לא יהבי ליה מתנה והויא להו כזביני, ואמאי תפקע זו והא היא הנאה כבר אכלוה וליתא בעולם להחל עליה קדושה. ועוד שלא מצינו בגמרא שביהכ"נ נפקע מקדושתו על דרך פדיון וחלול, אלא במכירה ושינוי רשות.

מכאן כל הנ"ל מחדש הרמב"ן דבית הכנסת עשו אותו כתשמישי מצוה, כלולב וסוכה, והן עצמן אף על פי שנזרקין לאחר זמן, בזמן מצוה יש בהן קדושה של כבוד, כדאמרינן התם (שבת כב, א) אסור להרצות מעות כנגד נר של חנוכה, והוינן בה וכי נר קדושה יש בו ומסקנא דאסיר, והתם נמי אמרינן דנויי סוכה אסור להסתפק מהן כל שבעה, ואבא דכלהו דם כדאיתא בפרק במה מדליקין. לפיכך ביהכ"נ כל זמן שבני העיר רוצין בו ומצותן עליו נוהגין בו קדושה ואפילו בחרבנו, שהרי עדיין לא עבר זמן מצותו וראוי לשפץ אותו ולבנותו, אבל אם נמלכו למכרו כבר עבר זמן מצותו כסוכה לאחר שבעה ונפקעה קדושה דמצוה מיניה.

ואין ספק אומר הרמב"ן דמכירה זו האמורה בביהכ"נ בכל מקום אינה אלא בשיש להן בית הכנסת אחרת, דאי לאו הכי ודאי אסור כדאמרינן (ב"ב ג, ב) לא ליסתר איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחרית, הלכך מכירתו ודאי

מותרת היא דהוה ליה כמפריש שבעה אתרוגים לז' ימים דיוצא בו ואוכלה (סוכה מו, ב) דהו"ל כתשמישי מצוה לאחר זמנן.

ועי' בפירוש הר"ן על הרי"ף (שם) שמפקפק על דבריו, דאי משום בזוי מצוה כדאמרינן (שבת כב, א) אבוהון דכולהון דם, בדמים שקיבל עבור מכירת ביהכ"נ שלא היו של מצוה מעולם מאי בזוי מצוה איכא. עוד הק' קושיא עצומה, דאי משום בזוי מצוה בלחוד אתינן עלה למה צריכין להעלות הדמים לקדושה יותר גבוהה, די בזה שיקנה דבר שהוא באותו רמה של קדושה, דהא קי"ל (שבת כב, א) מדליקין מנר לנר. לפיכך ס"ל להר"ן דביהכ"נ כיון שעיקרו עשוי לומר בו דבר שבקדושה, **הטילו בו חכמים קדושה מדבריהם**, ואפילו התנו עליו ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר, אי אפשר שתפקע קדושתו בכדי, מפני כבוד הקדושה שיש בו. מיהו לאחר שהטילו קדושתו על הדמים, קדושת דמים קלישא מקדושת ביהכ"נ, לפי שדמים אלו לא עמדו מעולם לדבר שבקדושה, ועוד דהו"א לה קדושה שניה וקלישא מקדושה ראשונה, הלכך בין שמכרו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר או שלא במעמד אנשי העיר לעולם דמים נתפסים בקדושת בית הכנסת, אלא דשבעה טובי העיר לחודיהו לא מצי לאפקועיה ההיא קדושת דמים אף על גב דאיקלישא, אבל במעמד אנשי העיר יכולין להפקיע לקדושת ביהכ"נ להפקיע בכדי.

הר"ן כתב להדיא שקדושת ביהכ"נ אינו אלא מדרבנן, ועי' בשדי חמד (שם עמ' 124) שמסתפק בדעת הרמב"ן האם הוא סובר שקדושת ביהכ"נ הוי מן התורה, או אינו אלא מדרבנן.

מעלין בקודש בתשמישי מצוה

נחלקו הפוסקים האם בתשמישי מצוה איתא להאי כללא דמעלין בקודש ולא מורידין. הפרמ"ג (משבצ"ז סוף סי' קנג) כתב דיש הבדל בין תשמישי קדושה לתשמישי מצוה לענין הא דאין מורידין מחמורה לקלה, דדוקא בקדושה אבל במצוה מורידין. והביא כן בשם הש"ך (יור"ד רנט, יא) דהביא כן בשם המרדכי. עי"ש על הא דאיתא בשו"ע (שם סעי' ג) ישראל שהתנדב נר או מנורה לביהכ"נ, אם נשתקע שם בעליה מעליה שאינה נקראת על שמו, יכולים הצבור לשנותה אפילו לדבר הרשות, ואם לא נשתקע שם בעליה מעליה, אין יכולים לשנותה לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה יכולים לשנותה. וכתב הש"ך בשם המרדכי בשם מהר"ם שאפילו לדבר מצוה דפחותה מיניה, דדוקא גבי תשמיש קדושה אמרינן מעלין בקודש ולא מורידין ולא לגבי תשמישי מצוה. אבל מביא שהדרכי משה כתב על זה שהרא"ש חולק דהא כתב שאסור לשנות מעות ת"ת לצורך ביהכ"נ, וכ"כ מהרי"ק בשורש קכ"ח בשם הרשב"א. אבל כתב הש"ך שמהרי"ק שם כתב שלא יוכל שום פוסק לחלוק על זה שכתב המרדכי, ואע"ג שנשאל הרשב"א אם מעות של צדקה מותר לשנות לביהכ"נ והשיב שמותר לשנות לעילוי כגון לבנות בית הכנסת או לקנות ספר תורה, משמע דוקא לעילוי, וכן בטור כתב "אבל לא מת"ת לצורך ביהכ"נ", התם בדלא ספקי אנשי הקהל לתרווייהו, ואם יתנו המעות לצורך ביהכ"נ יתבטל ת"ת, אבל היכא שאין המצוה האחרת בטל פשוט שהוא מותר לכו"ע. וכן בפרישה העתיק דברי המרדכי אדברי הטור משמע דלא פליגי.

ביהכ"נ - תשמישי מצוה או קדושה

וכתב הפרמ"ג דלכאורה במחלוקת היא שנויה, דלהר"ן (הנ"ל) שביהכ"נ יש בה קדושה, וא"כ מהא דאמרו ביהכ"נ יקחו תיבה ואסור להוריד י"ל דאין זה אלא בקדושה הא במצוה מורידין, אבל לשיטת הרמב"ן דביהכ"נ אינו אלא תשמישי מצוה, ואפ"ה אמרו ביהכ"נ יקחו תיבה ואסור להוריד, מוכח שאפילו במצוה אין מורידין.

מה יותר חשוב תכלת או לבן

איתא במנחות (לט, א) תנא כשהוא מתחיל מתחיל בלבן הכנף מין כנף, וכשהוא מסיים מסיים בלבן, מעלין בקודש ולא מורידין. ופרש"י תחילה מין כנף ואח"כ פתיל תכלת, הלכך עבדינן שני קשרים מלמעלה ושלשה מלמטה משום מעלין בקדש ואין מורידין, וכיון דאקדמה קרא למין כנף שמע מינה חשוב הוא, הלכך אי מסיים בתכלת הוה ליה מוריד סוף הציצית מתחילתה.

בפשטות מבואר כאן ששייך מעלין בקודש לא רק בעניני קדושה אלא גם בעניני מצוות. א"כ קשה על המרדכי שס"ל שלא שייך אלא בקדושה. ואולי אין כאן אלא לשון מושאל לבד, וצ"ע.

ולפי דברי הרמב"ן הנ"ל שבעודם עומד למצוה גם בתשמישי מצוה יש בהם "קדושה של כבוד", י"ל שמה"ט שייך מעלין בקודש גם בתשמישי מצוה. ועל דרך זה מצאתי בשו"ת מהר"ם שי"ק כדלהלן.

עטרה לטלית

דהנה כתב המג"א (ח, ו) בשם השל"ה הק' שנהגו לעשות עטרה מחתיכת משי לסימן שאותן ציצית שלפניו שיהיו

לעולם לפניו כמ"ש קרש שזכה להנתן בצפון לעולם בצפון. אמנם כתב המג"א שבכתבים כתוב שהאר"י ז"ל לא היה מקפיד בלבישת הטלית לשום תמיד על צד א' כמו שנוהגין הרבה, וכתב מחצית השקל שלפי גירסא זו אין סתירה לדברי של"ה, דמכל מקום יש לומר שהקפיד שצד שהניח פעם אחד על ראשו הניח תמיד על ראשו. אמנם כתב המג"א שבכוונות הגירסא האר"י לא היה מקפיד לשום תמיד צד א' על הראש כמו שנוהגין הרבה, ולגירסא זו כתב מחצה"ש לא הקפיד על מה שכתב השל"ה.

ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן עה) מביא דברי המג"א והעיר דהוא רק מתשמישי מצוה דנזרקין, ות"י דמ"מ בשעת מצותן חייבין עליהן שלא לבזותן, כמבואר בשו"ע (או"ח כא, א), וס"ל דדינו כתשמישי קדושה.

ובספר בכורי יעקב העיר שאולי רק בקרשים היה מעלה בצפון משום שקדשי קדשים בצפון, ויש מעלה בדרום שהמנורה בדרום, אבל בציצית ודפנות הסוכה אין ענין. ואולי מה"ט האר"י ז"ל לא חשש להשל"ה הק'.

נתיצה

נפסק בשו"ע (או"ח סימן קנב) שאסור לסתור דבר מביהכ"נ, אלא אם כן עושה על מנת לבנות. ועי' בפרמ"ג (א"א ס"ק ו) שמסופק אם נותן אבן מבית הכנסת או בית המדרש דרך נתיצה והשחתה, אם לוקה דומיא דמקדש משום ד"לא תעשון כן לה' אלקיכם" (דברים יב, ד) לאו דוקא מקדש, ונ"מ דמפסל לעדות, וצ"ע.

ועי' בספר המצוות לרמב"ם (מצות ל"ת סה) וז"ל והמצוה הס"ה היא שהזהירנו מנתוץ ומאבד **בתי עבודת הקל יתעלה**, ומאבד ספרי הנבואה ומלמחוק השמות הנכבדים והדומה לזה. ולשון האזהרה שבאה בזה הענין הוא אמרו (ר"פ ראה) לא תעשון כן לה' אלקיכם ע"כ. מזה שכ' הרמב"ם בתי עבודת הקל, משמע להדיא שגם ביהכ"נ וביהמ"ד בכלל האיסור, ולא רק ביהמ"ק, א"כ צ"ע על הפרמ"ג שלא הביא דבריו.

בפשטות אם נאמר שיש איסור דאורייתא בנתיצת אבן מביהכ"נ, אז ע"כ נאמר שקדושת ביהכ"נ הוא מן התורה, וכן נקט השדי חמד שם. ולכן תמה על הפרמ"ג שסתם משנתו, דמדבריו כאן מבואר שיש צד שקדושת ביהכ"נ הוא מה"ת, ואילו בסי' קנג (משב"ז אות א) כתב כדברי הר"ן שקדושת ביהכ"נ אינו אלא מדרבנן. וצ"ל שהיות ולשון הכתוב הוא לא תעשה כן לה' אלקיכם, י"ל שאע"פ שקדושת ביהכ"נ אינו אלא מדרבנן, אבל עדיין מקרי "בית השם", א"כ שפיר עובר אלאו דלא תעשון.